

קידושים Outdoor

שליטי"א Reviewed by Rav Moshe Heinemann

Written by Shalom Aryeh Greenfield

קידוש on the lawn

שבת Eating on the lawn on

The חכמים were concerned¹ that if one eats on his lawn or his friend's² lawn on שבת he would spill³ some of his drink which would cause the grass to grow better. For this reason the מנהג is not to eat a meal which includes drinks on the lawn⁴.

Arranging drinks by a קידוש: If one is setting up a קידוש or שלום זכר outdoors he should arrange for the water and drinks to be served in an area that has pavement around it for people to stand on as they drink⁴.

- **Exception:** Drinks with high alcohol content are detrimental to plants. Therefore, drinks such as schnapps or dry wine may be served on the lawn on שבת⁵.

Drinks on a deck: As sunlight is scarce under decks there is very little vegetation growing there. Even if one knows that there are some weeds growing under the deck, if he does not know that the spot where he is drinking is directly over a plant, he may drink there on שבת⁷.

¹ יש שרצו לדייק ממש"כ בספר התרומה ס"י רל"ה שבסעודה שופכין שם מים במזיד כשרוחץ ידיו והוי פסיק רישא שיצמחו. והם ר"ל דהיה דווקא באותו ציור שהביאו מים לרחוץ ידם. אבל הסמ"ג לאוין ס"ה במלאכת זורע וחורש וגם הסמ"ק ריש ס"י רפ"ב במלאכת זורע וחורש כתבו שיזהר שלא יפלו מים על העשבים שאם יפלו הוי פסיק רישא שישקה העשבים ומגדלם. אבל גם מזה אין ראייה לאסור שהם לא אמרו אלא שיזהר שלא יפלו בשוגג. אבל המרדכי שבת ס"י שכ"ט הביא מספר המצוות שבקושי יש להתיר לאכול על גבי עשבים בשבת כיון שא"א שלא יפול שם והוי פסיק רישא וכשהביא הב"י ס"י שלי"ו את ס' התרומה כתב דומה להמרדכי - טוב לשמור עצמו מלאכול שם כיון שבקושי יכול לזוהר שלא יפול מים על העשבים. (ומשמע שהיה לו גירסא אחרת בספר התרומה.) וכן כשהביא הרמ"א את הדין בסי' שלי"ו סעיף ג' כתב ג"כ כהמרדכי להחמיר שלא לאכול שם ולא רק לזוהר בסעודתו. וקשה, הלא אינו מכויין לשפוך כלל ולמה נחשב פסיק רישא? ונראה שהיה רגיל שיפול מים על השדה במשך הסעודה ולפיכך נחשב אכילתו שם כמו פסיק רישא שישפוך. ועדיין קשה שהלא אין פסיק רישא על שום מעשה שעושה שישפוך, אלא שבמשך הסעודה עלול שישפוך. האם זה נחשב פסיק רישא? ובסי' בגדי ישע על המרדכי מס' שבת ס"י שכ"ט כתב דהוי דומה לפסיק רישא. וכשאלתי מו"ר הרב משה היינעמאן שליטי"א השיב דהוי תקנה.

גם יש לדון כשיש שם רק grass ולא צמחים אחרים. הלא אינו רוצה שיגדלו יותר שאם יגדלו יהא צריך לקצצם. אבל מ"מ אם אין להם מים כדי סיפוקם ייבשו ולא ישאר במראה ירוק וגם יגדלו (יותר) עשבים רעים וכיון שכן בודאי ניחא ליה שיפול המים על העשבים.

² אע"ג שהמ"ב בסי' שלי"ו ס"ק ל' פרט דבכרמלית יש לזוהר אפילו בגינת חבירו ויש שרצו לדייק דכשאיין חשש הוצאה מותר בגינת חבירו, ודאי אין דעתו לחלק בין שדה שלו לשדה אוהבו אלא דינם שוה כמש"כ בסי"ק כ"ז. ומה שכתב גינת חבירו, לשון הגמרא נקט, דבגמרא שבת קג. איתא שמותר "בארעא דחבריה". וכבר פירשו התוס' שבת קג. ד"ה לא צריכא בשם הערוך דר"ל באחר שאינו אוהבו. ובודאי גינת חבירו ר"ל שאינו אוהבו.

³ יש שהקשו, הלא בכל סעודתינו בזה"ז (מלבד התינוקות והקטנים) אין רגילים לשפוך? ונ"ל דכשאוכלים בחוץ ומשתמשים בdisposable plastic וגם הרבה פעמים אין הקרקע שוה כמו בפנים עלול יותר לשפוך. וכשפושט ידו או מעביר דבר בענין שעלול לשפוך עדיין נחשב פסיק רישא שישקה העשבים. וגם יש עוד טעמים שעלול יותר באכילת חוץ. ואף אם יש ציור שאינו עלול, לא בטל התקנה. ואמר מו"ר הרב משה היינעמאן שליטי"א דכיון דאיתא במ"ב, לא מסתבר שנתנה הדין מימיו עד היום.

⁴ כך התייעץ מו"ר הרב משה היינעמאן שליטי"א למעשה כדי להזהר במה שאמרו שלא לאכול בגנות.

⁵ עיי' מ"ב ס"י שלי"ו וכ"כ המומחים לענין משקים המשכרים בזמנינו.

⁶ מ"ב ס"י שלי"ו ס"ק כ"ט דאין חשש זורע במשקה עז וכדאיתא בסי' התרומה עצמו. וגם דכשיש הרבה alcohol עלול להמית הצמחים.

⁷ כיון דהוי ספק פסיק רישא דלא ניחא ליה ועדיף מספק אם יש זבוב בתיבה (או שמא יש צבי בבית) המוזכר בה"ל ס"י שט"ז סעיף ג' ד"ה ולכן, דהכא קשה לברר אם יש צמחים מכוון ממש לאותו מקום שהוא אוכל ולפיכך הוי ממש כמו גורר ספסל ויש ספק אם יעשה חריץ.

קידוש במקום סעודה

To fulfill one's requirement of קידוש¹³, he must eat in the place where he heard קידוש¹⁴. He must eat at least a חמשת מיני דגן כזית¹⁵ in that place.

The הלכות in this section are regarding the first כזית that is eaten after hearing קידוש.

Ideally one should eat straightaway¹⁶ in the place that he heard קידוש¹⁶. If one did not eat right away he has until he is מסיח דעת; so as long as he is continuously planning to eat he may rely on the קידוש.

- **To hear קידוש outside and eat inside or vice versa:** One may not change areas before eating a כזית. If for an extenuating reason one needed to move, as long as he can see the original place where he ate his first כזית, he does not repeat קידוש. However, if one heard קידוש while standing on one side of a public¹⁷ street or sidewalk, it does not enable him to eat on the other side of that sidewalk¹⁷.
- **If one heard קידוש on a deck or in a yard which is surrounded by a fence (which is at least 40" tall):** If there is a fence around the yard, one may eat in any part of the yard even if he heard קידוש while in a different part¹⁸.
- **From one room to another within the same house:** If one intends at the time of קידוש to eat in a different room within the same house, he may eat there¹⁹.
- **If one is eating in a yard which is not surrounded by a fence:** If one moved places, but can still see the area where he was for קידוש he may eat there¹⁸.
 - **If one does not use the עירוב and the קידוש is in an unfenced backyard,** he should be careful not to carry.

¹³ עוד יש לדעת שבאוי"ח סי' רע"א סעיף ג' מבואר Kiddush one may not eat on Shabbos before he hears

¹⁴ פסחים קא. ושוי"ע או"ח סי' רע"ג סעיף א'. ועיין שם סעיף ו' שאע"פ שהמברך במקום אחר, תלוי על המקום שהוא בעצמו שמע.

¹⁵ A food which is Mezonos or Hamotzi made from wheat, barley, rye, oats, or spelt (but not rice.) מ"ב סי' רע"ג ס"ק כ"ה – כ"ו

Under some circumstances, drinking a Reviis of wine also works וכ"ז עיין מ"ב סי' רע"ג ס"ק כ"ה וכ"ז

¹⁶ מ"ב סי' רע"ג ס"ק ג' ועיי"ש If at the time of Kiddush he intends to eat in a different part of the room, that is fine

The adds that one can even have in mind to eat in a different room as long as he can see where he was for Kiddush. עיקר וכן עיקר

¹⁷ ומקור הדין הוא בט"ז או"ח סי' קצ"ה ס"ק ב'. והט"ז למד דכמו שמצינו ששביל היחיד מחלק בדינים אחרים שצריך מקום אחד, ה"ה בענין זימון

כשצריך לצרפם. והדרך החיים להנתיבות פסק ה"ה לענין קידוש במקום סעודה ששביל מחלק המקום. ולענין פאה כ' בפ"י המשנה להר"מ פאה ב': א'

"הוא שהיה דרך בין שני שדות". משמע משום שמחלק בין שדות. וגבי מקום סעודה בודאי ג"כ צריכין שיחלק המקום. וביאר לי מו"ר הרב צבי

בעקראוויץ שליט"א שבדאי כשיש לו בתוך חצירו מקום paved להשתמש להילוך, ומשתמש בו כמו שאר חצירו שאינו מפריד. פשוט שאם רגיל

לעשות איזה דבר במקום מיוחד של חצירו אינו מחלקו משאר החצר - דהכל יש לו תשמיש של חצר, וה"ה מה שנעשה להילוך אינו מפרידו. ומה

שבביל היחיד מפסיק שדה לענין פאה הוא משום שמקפיד שלא לזרוע שם וא"כ תשמישו שאני משאר השדה. אכן שביל שאנשים אחרים הולכים בו

בתוך חצירו ודאי מפרדת. ואם לא זרע באיזה מקום משום שעשאו בור, או משום שזרוע בשורות, או טעם אחר אינו מפריד השדות.

¹⁸ עיין מ"ב סי' קע"ח ס"ק מ"ב שיכול להמשיך אכילתו מכח הברכה ראשונה כל זמן שרואה מקומו הראשון. אבל לענין ברכה אחרונה כתב המ"ב

סי' קפ"ד ס"ק ב' שיברך ב' אמות ממקום אכילתו. ולענין קידוש במקום סעודה לא דברו הפוסקים לענין חצר שאינו מוקף מחיצות. ויש להעיר למה

לא דברו הפוסקים בזה. (ומצינו במ"ב סי' רע"ג ס"ק ז' שמועיל בדיעבד בשעת הדחק מבנין לבנין וכ"ש שמהני היכא שאין מחיצה מפסיק, ואפשר

שמהני גם לכתחילה.) ופסק מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א דמן הסתם מהני דודאי היה דעתו לאכול שמה. ועי' בס' קובץ הלכות פי"ב סעיף י"ג

ס"ק כ"ד

שינוי מקום לגבי ברכה ראשונה

After **ברכה ראשונה**, **before one ate a כזית of food**: One should avoid leaving even the room before he eats a כזית¹⁹. If he left the building *before* eating a כזית of food, he must make a new ברכה ראשונה²⁰, even if he comes back inside to eat.

If after one ate a כזית where he made a ברכה ראשונה he then changed locations²⁰:

It is preferable²¹ for a person not to leave the מקום where he is eating even if he plans to come back later²². If he did change locations:

- **If he had sat down²³ to eat or drink with his friends**: Even if he walked out of the building he may come back and eat more without a new ברכה ראשונה as long as some friends are still *sitting* there²⁴. However, if he wants to eat in the location he went to, he must make a new ברכה ראשונה²⁵.
- **If that which one ate included food on which we say על המחיה or המוציא²⁶**: He may continue eating even if he is no longer in the place where he started eating, provided that he was not מסיה דעת²⁴.
- **If one ate only²⁷ fruits, vegetables, or drinks and did not sit down to eat with friends**: This may occur at a שלום זכר where סעודה במקום is not needed. One will frequently need a new ברכה ראשונה even if he returns to where he had started eating:
 - **Within a fence at least 40" tall or inside a large room** is considered one מקום²⁸. One may rely on the original ברכה ראשונה to continue eating even if he moved to a different part²⁹ of the room.
 - **If he went from one room to another inside the same house**: He may rely on the original ברכה even if the place where he originally ate is not in view²⁵.
 - **If he is outside not in a fenced in area**, only as long as the place where he started eating is in view can he may rely on the original ברכה ראשונה³⁰.
 - **If he started eating inside a house or deck with 40" walls** he may not go outside²⁶ because, even if he can still see the place where he started eating, it is doubtful that the original ברכה still works. If he can't see it, he certainly makes a new ברכה ראשונה²⁷.

¹⁹ עיי מייב סיי קעייח סייק כייח bread even when he is eating כזית.

²⁰ עיי מייב סיי קעייח סייק כייח. **Some Sephardim may have different customs and should ask a Shailah.**

²¹ רמייא אוייח סיי קעייח סעניף בי ומייב סייק לייג-לייך

²² **If he had originally planned to continue eating at the second location**: He may make the Brocha planning to continue eating elsewhere within the building as discussed in the Mishna Berura's Hakdama to Siman 178. If eating Hamotzi, he may have in mind to continue eating in a different building as long as he makes sure to eat bread in both locations (M"V 178:33).

²³ פירש מויר הרב משה היינעמאן שליטי"א This is only if he deliberately sat down to eat with specific people

²⁴ **This means that his plan was continually to continue eating** כייח סיי קעייח סייק כייח

²⁵ If at the time that he made the Brocha he *planned* to continue eating in a different room within the building he may even Lechatchila go there to continue eating. Rav Shlomo Zalman Auerbach and other Poskim say that nowadays that is everyone's intent is to go to other rooms in the house.

²⁶ עיי מייב סיי קעייח סייק כייח This would also apply if one he ate outside and went inside to use the restroom, even if he comes back

out.

ברכה אחרונה

על המחיה Sitting for

על המחיה²⁷. If there is no place to sit one may say standing²⁸.

Making a ברכה אחרונה *not* in the place that one ate²⁹

(על הגפני³⁰ or על העץ or בורא נפשות):

- One should preferably³⁰ say a בורא נפשות before leaving the place where he ate³¹.
- If one already left the area, he may say בורא נפשות wherever he currently is³².

(ברכת המזון³³ or יעל המחיה):

- One must say על המחיה or ברכת המזון before leaving the place where he ate³¹.
- If one already left the area where he ate he must return to say such a ברכה אחרונה³⁴.
- If he can't go back, he should eat more of the מוזנות or המוציא where he is³⁵.
- If this is not an option and by the time he returns it will be too late to say the ברכה אחרונה³⁶ or circumstances make it very difficult to return, then he may say it where he is. In certain cases he does not need to go back:
 - **If one ate in a room and is now in a different room within the same building:** If he has a reason that he cannot go back to the room, as long as he can see the place where he ate he may make a ברכה אחרונה where he is³⁷.
 - **If one ate in a yard that is surrounded by a fence which is at least 40" tall:** One may make a ברכה אחרונה anywhere within the fenced-in yard where he ate³⁸ just as he can say it any place in a large room³⁹.
 - **If one ate in a yard that is not fenced in:** One should say ברכה אחרונה within ד' אמות of where he ate³².

Placing a chair or table on the ground

A table or chair may sometimes unintentionally create a small depression in the ground. This can occur when someone sits in a chair or sets a heavy table on the ground. Whether or not a depression will be created depends on many factors including the structure of the chair / table legs, the prevalence of roots and rocks in soil of the particular field, and how wet the ground is. One should ask a שאלה before using chairs and tables on the grass or dirt on שבת³³.

²⁷ מ"ב בהקדמה לסי' קע"ח ושם סי' י"ב. ומש"כ בס"ק י"ב שאפילו רואה מקומו דרך חלון פי' מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א שר"ל חלון שבין חדר לחדר כדמוכח מהמשך לשונו שכתב "ודוקא מחדר לחדר באותו בית". ועיני מ"ב סי' קע"ח סי' ל"ט וגם בערה"ש סק"י שפסק שאינו מועיל אפילו רואה מקומו.

²⁸ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א וכן שמעתי מהרב ישראל בעלסקי זצ"ל.

²⁹ "שינוי מקום לגבי ברכה ראשונה" If one wants to continue eating in the second place, see section

³⁰ If he plans to go out for a short time before saying Borei Nefashos it is okay as noted in Mishna Berura Siman 178 Sif Katan

³¹ 34. However, leaving the area may necessitate a new Brocha Rishona as is written above.

³² שו"ע או"ח סי' קפ"ד סעיף א' והיינו שנקראים "דברים הטעונים ברכה אחריהם במקומן"

³³ מבואר משער הציון סי' קפ"ד סי' ה' כשמסביר מ"ב סי' ב'. וביארו לי משום דמקומו הוא מקומו ממש כמו שמצינו בכל מקום שהוא ד' אמות

³⁴ כשחופר יש לדון על שני מלאכות המוזכרים במ"ב בהקדמה לסי' של"ז – מלאכת חורש ומלאכת בונה.

Trapping and killing bugs

Trapping and killing bugs: One may not kill bugs on שבת even if they are a nuisance³⁴. In general one may not even trap a bug on שבת³⁵.

Honeybee photo by Animal Behavior

Wasp photo by Wikipedia

- **A bug that may bite or sting a person:** If a mosquito, wasp, yellow jacket, bumblebee³⁶ or other bug that frequently bites or stings is nearby, one may trap it³⁷. This is true both on שבת as well as יום טוב. The exception is a honey bee³⁸. On שבת, one may not trap a honey bee even if it is nearby and he is worried that it will sting him³⁹.
 - **On יום טוב which is not שבת:** On יום טוב which is not שבת, one may even kill a honeybee to prevent it from stinging⁴⁰.
- **Bugs that pose a danger:** If one is concerned because someone present has a dangerous allergic reaction if bitten by a bug he may trap or kill the bug to prevent injury⁴¹. This applies to שבת as well as יום טוב.

לענין חורש כבר הודיענו רבי יהודה במשנה ביצה כג: שכובש אינו חורש, וביאר הגמרא שם שכיון שאינו עושה חריץ אינו חורש. וא"כ בנידון דידן שרגלי הכסא או השולחן כובשים בקרקע אין בו איסור משום חורש. אבל מ"מ יש בו משום בונה. (ועיין שבת קב: שלפי רבי ירמיה עיקר דין בונה נלמד מעשיית גומא. וכן בשו"ת מהרי"ל החדשות תי מ"ג (הביאו הפמ"ג סי' ש"א במ"ז ס"ק י"ב ובבה"ל שם ד"ה שאינו יכול) אסר מקל שיש לו ברזל חד שעושה גומא, ובודאי הוא מטעם בונה דהלא כובש ולא חורש. וגם מה שאסר המ"א סי' תצ"ח ס"ק ל"ב לתחוב נר שעושה משום שעושה גומא היינו משום שבונה מקום להניח נר.) בשבת עג: ופא: הגיד לנו רבה / רבא שלפעמים המעשה הוא חורש ולפעמים הוא בונה ופי' רש"י שהוא תלוי אם אותו מקום עומד לבנין או לחרישה. ואמר מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א דחצירים שלנו עומדות לבנין משום דהרבה פעמים בונים. ולפיכך הוא פסיק רישא לעשות איסור מה"ת. ופסיק רישא לעשות איסור מה"ת הוא אסור אפילו אם לא ניחא ליה כדאיתא בשו"ע או"ח סי' שט"ז סעיף ד' ובעוד הרבה מקומות. (ובביצה כג: אין איסור משום בונה דשדות שלהם לא היו עומדים לבנין כדמבואר מדברי רבא בשבת עג:.) וצריך הדיין לידון אם כפי אותו שדה באותו זמן יש פסיק רישא שיעשה גומא או אינו ברור לעשות גומא.

³⁴ שו"ע או"ח סי' שט"ז סעיף ט' והיינו משום מלאכת שוחט

³⁵ שו"ע או"ח סי' שט"ז סעיף ט' והיינו משום מלאכת צידה

³⁶ Bumblebees are not cultivated because they do not make sufficient extra honey

³⁷ מ"ב סי' שט"ז ס"ק ל"ז והני לאו במינו ניצוד ולא גזרו במקום צער.

³⁸ הטעם שמחלקין הוא משום שבמינו ניצוד וכתב השו"ע או"ח סי' שט"ז סעיף ג' שכל שבמינו ניצוד חייב עליו מה"ת.

Honey bees often have dark brown bodies, with orange or yellow stripes. **The front section of a honey bee is hairy, while wasps usually have smooth and shiny skin.** Wasps are smooth, have shiny skin, have narrow waists, have four wings and may have a bright yellow and black pattern. Honeybees are generally less aggressive.

³⁹ מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א פירוש דמתוך שמותר לשחוט לצורך אוכל נפש וכ"כ בקובץ הלכות הלי סוכות בשם הרה"י הגר"י רודרמאן זצ"ל.

⁴¹ עיין סי' שט"ז סעיף י'

Covering from the sun and rain

Opening canopies: One may open a canopy awning which is attached to a wall on שבת⁴².

Closing canopies: One may also close such a canopy even if doing so exposes plants to sunlight⁴². However, if his intention is to provide sunlight to help the plants grow he may not open the canopy.

Setting up tent canopies: One may not construct a tent canopy on שבת even without walls⁴³.

Opening umbrellas: One may not open a handheld or a patio umbrella on שבת⁴³.

^ארמ"א סי' של"ו סעיף ג'

^ב ברייתא פסחים קא - שינוי מקום צריך לברך המובא בשו"ע או"ח סי' קע"ח

^ג גמרא ברכות נג: המובא בשו"ע או"ח סי' קפ"ד

^ד מ"ב סי' קע"ח ס"ק ט' וס"ק כ"ה.

^ה פסק מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א שאפילו יש עירוב סביב אותם חצרים לא מהני להצטרפם כדמוכח מפסחים קא. שהקפיד שמואל לקדש עוד פעם אם לא סעד קודם שירד מאיגרא לארעא וכן מבואר במ"ב סי' רע"ג ס"ק ח' דבעינן תחת גג דווקא. (וכן ממש"כ המ"ב סי' קע"ח ס"ק י"ב דבעינן גג אחד. והמ"ב שם קאי על מה שכתב הרמ"א שיש לדמות דינים אלו לסי' רע"ג.)

^ו הנה, בפסחים קא. אמר שמואל שאין קידוש אלא במקום סעודה. והוסיף רב ענן בר תחליפא שלא לילך מבית לבית גם אין לילך ממקום למקום. (והרי"ף גרס שלא לילך גם מפניה לפניה). ו בפסחים קא: הביא הברייתא ששינוי מקום צריך לברך. ופי' רב חסדא משמיה דרב הונא שהא דצריך עוד ברכה ראשונה היינו מבית לבית, אבל ממקום למקום אי"צ לברך. ונתקשו הראשונים מאי שנא דבקידוש מקום למקום נחשב שינוי מקום, אבל לברכה ראשונה אינו נחשב שינוי מקום ותי' תוס' קא. ד"ה אבל דיש הלכה אחת אחת לשני הדינים – מקום למקום דהוי שינוי מיירי מחדר לחדר, ומקום למקום לא הוי שינוי מיירי מפניה לפניה. והמהר"ם חלאוה ריש קא: תירץ שיש חילוק בין הדינים. צריך להיות ממש במקום סעודתו לקידוש (והוא גרס כהרי"ף שאפילו מפניה לפניה נחשב שינוי), אבל אין נחשב שינוי מקום ליעקר הברכה ראשונה א"כ הלך למקום אחר. והרי"ף שם בדף כ. בדפי הרי"ף תירץ שהדינים שוים ופי' מקום שוה אלא כשאוכל סעודה דעתו לאכול באותו מקום ממש ולא לילך לפניה אחרת, אבל כשיתה יין אינו קובע מקום. ומוכח מהרי"ף שתלוי על דעת האדם היכן דעתו לאכול.

^ז שבות יצחק נר שבת פרק כ' סי' ד' ס"ק א' בשם הרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל והרב אלישיב זצ"ל

^ח מ"ב סי' רע"ג ס"ק כ"א וס"ק ט'

^ט מ"ב סי' רע"ג ס"ק י"ב

^י מ"ב סי' רע"ג ס"ק ז'

^{יא} שו"ע או"ח סי' רע"ג סעיף א' ושם בשער הציון ס"ק ד'

^ב מ"ב סי' רע"ג ס"ק ח'

^ג מ"ב סי' קע"ח ס"ק ל"ט

^ד תוספתא ברכות מובא בפסחים קא: ובשו"ע או"ח סי' קע"ח סעיף ב' ונתבאר במ"ב סי' קע"ח ס"ק כ"ז

^ה מ"ב סי' קע"ח ס"ק ל"א

^ו רב חסדא פסחים קא: ונפק ברמ"א או"ח סי' קע"ח סעיף ה'

^ז מ"ב סי' קע"ח ס"ק מ"ה ועיין מ"ב סי' קפ"ד ס"ק י"ב

^ח כד פסק מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א וכדמשמע מתוס' פסחים קא: ד"ה אלא המובא בבה"ל סי' קע"ח ד"ה ואכל דברים

^ט מ"ב הקדמה לסי' קע"ח.

^י מ"ב סי' קע"ח ס"ק כ"ה ועי' ס"ק ל"ז.

^{יא} מ"ב סי' קע"ח ס"ק מ"ב, ועי' ס"ק ל"ז.

^{יב} שו"ע או"ח סי' קפ"ג סעיף י'

^{יג} שו"ע או"ח סי' קפ"ד סעי' ג' ומ"ב ס"ק י"ב ואו"ח סי' קע"ח סעי' ה' ומ"ב ס"ק מ"ה.

^{יד} מ"ב או"ח סי' קע"ח ס"ק ל"ו.

^{יז} בשער הציון או"ח סי' קע"ח ס"ק כ"ז.

^{יח} שו"ע או"ח סי' קפ"ד סעיף ג'

^{יט} שו"ע או"ח סי' קפ"ד סעיף א'

^כ מ"ב סי' קפ"ד ס"ק ז'

^{כא} מ"ב סי' קע"ח ס"ק מ'

^{כב} מ"ב סי' קפ"ד ס"ק ג'

^{כג} מ"ב סי' קפ"ד ס"ק א'

^{כד} שער הציון סי' קפ"ד ס"ק ה'

^{כה} מ"ב סי' קפ"ד ס"ק א'

^{כז} רמ"א או"ח סי' תרכ"ו סעיף ג'

^{כח} מ"ב סי' שט"ו ס"ק ב'

⁴² כד פסק מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א וביאר דלא נחשב פסיק רישא למלאכת זורע כיון שאינו ברור שזה יצמיח הצמחים. וביאר שלא דווקא שהצמחים יגדלו יותר כשהחמה זורח יותר. שאין הצמחים צריכים חמה אלא למקצת זמן ולא דווקא בכל יום. ואפשר שמה שניתוסף להם חמה בשבת לא יועיל להם כלל. ואף אם אירע שהיה טוב להצמיח לא נחשב פסיק רישא.

⁴³ עיין אג"מ או"ח חלק ד' תשובה ק"ד אות ה'